

УДК 811.161.2'42

Л. І. Стрій,

к. філол. н.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

НЕКРОЛОГ І СПІВЧУТТЯ ЯК МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ РИТУАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню ритуальних жанрів українського політичного дискурсу – некрологу і співчуттю. Визначено поняття політичного ритуалу та виокремлено основні мовленнєві жанри ритуального характеру. Проаналізовано некролог та співчуття як основні мовленнєві форми репрезентації ритуальних дій у ситуації смерті політичних або культурних діячів.

Ключові слова: політичний дискурс, політичний ритуал, мовленнєвий жанр, некролог, співчуття.

Актуальність наукової розвідки. Проблеми політичної комунікації належать до актуальних питань сучасної української лінгвістики. На особливу увагу заслуговує визначення параметрів функціонування політичної комунікації як засадничих ознак функціонування політичного дискурсу, серед яких ритуалізація має актуалізовану семіотичну специфіку, оскільки поєднує елементи різних знакових систем, – вербальні, просторові та візуальні. Ритуальна політична комунікація реалізується через мовленнєві жанри привітання, інавгураційної промови, побажання, подяки, некрологу та інших, характерною рисою яких є перевага фативи над інформативністю, увиразнення етикетного характеру вербаліки та загальної комунікативної ваги цих жанрів у сфері політичних інтеракцій. Проте

проблеми реалізації ритуалізації конкретних мовленнєвих жанрів, зокрема некрологу та співчуття, не ставали предметом дослідження окремої наукової праці.

Ступінь розроблення проблеми в мовознавстві. Ритуал у семіотичному аспекті частково досліджено в межах семіотики мистецтва (Н. Б. Мечковська) та комунікативістики (Г. Г. Почепцов). Лінгвісти зосередили увагу на особливому типі дискурсу – ритуальному (В. І. Карасик), а також ритуалізації як одному з параметрів політичної комунікації (Н. В. Кондратенко). Серед ритуальних жанрів політичної комунікації опрацьовано лише жанр інавгураційної промови (О. В. Горіна, О. В. Спиридовський, А. Т. Тазміна, Л. С. Чикілева, О. Й. Шейгал та ін.), інші ж ритуальні жанри, їхня структура, семантика та прагматична скерованість узагалі залишилися поза увагою науковців.

Мета статті – проаналізувати мовленнєві жанри некрологу та співчуття як репрезентанти політичного ритуалу. Мета зумовила вирішення таких **завдань**: визначити поняття політичного дискурсу, схарактеризувати ритуальну політичну комунікацію та виокремити її основні жанри, проаналізувати ритуальні жанри некрологу та співчуття в політичному дискурсі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Політичний дискурс (далі – ПД) є конкретним мовленнєвим виявом політичної комунікації (далі – ПК). ПД насамперед досліджують у межах ПК. О. Й. Шейгал пропонує широке розуміння ПК, яка охоплює «будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики» [5, с. 23], при цьому дослідниця наполягає на синонімічному вживанні термінів «політичний дискурс» і «політична комунікація». Магічна функція мови, з якої випливає й сугестивна функція, зближує ПД з релігійним і дозволяє провести паралель між сучасними політичними системами та примітивними суспільствами. Для реалізації магічної функції мови використовують ритуали: «Вдале використання магічного слова – це ще не все. Щоб воно мало максимальний ефект, нове слово потрібно підкріпити новими ритуалами» [2, с. 206]. Зважаючи на це, в ПД активізують різні ритуальні форми та використовують символічні предмети з ритуальною метою.

Ритуальна комунікація пов'язана не лише з урочистими, святковими подіями в житті людей та організацій, а й зі сумними, що передбачає виступи з відповідними текстами. У політичній комунікації такі ритуальні ситуації досить частотні: політики висловлюють співчуття з приводу смерті або сумних подій у житті соціально значущих персон чи організацій, використовуючи з цією метою некрологи і співчуття. Мовленнєвий жанр (далі – МЖ) співчуття схожий на некролог, який О. Д. Кривонос вважає різновидом біографії та визначає з огляду на специфіку в комерційному PR: «Некролог – це офіційне повідомлення організації, фірми, групи осіб про смерть свого співробітника, в якому це повідомлення підпорядковано меті підтримування публіцитного капіталу базисного суб'єкта PR» [3, с. 175]. В українському ПД некрологи готують від імені політичних партій та організацій з метою повідомити про смерть політиків, напр.: *...номер один з наймолодших представників депутатського корпусу у Верховній Раді V-VII скликань Віктор Вікторович Янукович. На момент загибелі йому було всього 33 роки. Всі, хто знали Віктора Януковича-молодшого, відгукуються про нього з винятковою теплотою і симпатією. Він любив швидкість і екстрим, він до кінця був готовий захищати свою громадянську позицію і дорогі його серцю ідеали. Він*

був по-справжньому світлою людиною, умів щиро дружити і щиро радіти життю. Смерть змушує забути про політику і про те, що з нею пов'язано, про минулі образи і претензії. Смерть людини змушує ще раз задуматися про Вічне. Ми щиро співчуваємо батькам Віктора Януковича, його вдові Ользі та синові Іллі (Некролог з приводу смерті В. В. Януковича, Партія регіонів, 2015). Некролог містить факт повідомлення (смерть політика із зазначенням віку), позитивну характеристику його діяльності або стислі біографічні відомості, а завершується висловленням співчуття рідним і близьким. Саме прикінцева частина має етикетний характер і передає ритуальну настанову – реагування на смерть людини, що завжди супроводжувалося певним обрядом, ритуальними діями. У ПД основним репрезентантом траурної події залишаються ритуальні тексти – некролог та висловлення співчуття.

Некролог відрізняється від співчуття тим, що в ньому виконується інформативна функція повідомлення, а не лише подається реакція на подію. З огляду на це некролог містить ініціальну частину – повідомлення про факт смерті, напр.: *31 жовтня на 42-му році пішов із життя депутат Полтавської обласної ради шостого скликання Андрій Олександрович Прокоф'єв* (Некролог, Полтава Інфо, 2014). Для політичних некрологів характерним є подання стислих біографічних відомостей оптимізованого характеру: оцінки діяльності політика лише позитивні, а його смерть сприймається як втрата для політичного життя, напр.: *26 червня не стало Івана Степановича Плюща – Героя України, спікера Верховної Ради, секретаря Ради національної безпеки й оборони. (...) Йому минуло 73 роки. Іван Плющ народився 11 вересня 1941 р. у містечку Борзна, що на Чернігівщині. Навчався в Борзнянському сільськогосподарському технікумі. Згодом закінчив Академію суспільних наук при ЦК КПРС. За своє життя працював і бригадиром овочівників радгоспу, і начальником ділянки, і головою колгоспу ім. Кірова та радгоспу ім. Леніна Баришівського району на Київщині, і завідувачем сільськогосподарського відділу Київського обласного комітету КПУ, і завідувачем відділу сільського господарства і харчової промисловості* (Некролог І. Плющу, 2014). Факти біографії працюють на створення позитивного образу політика і повинні бути подані стисло.

Прагматична мета некролога – повідомити про смерть політика та висловити співчуття з цього приводу. Зважаючи на це, в тексті некролога наявний кондолеанс – «фраза з вираженням співчуття близьким і рідним» [3, с. 176]: «висловлюємо співчуття рідним і близьким». О. Д. Кривоносов наполягає на необхідності розрізнення МЖ PR-некрологу та публіцистичного некрологу, оскільки останній «передбачає обов'язкове для образної публіцистики особистісне ставлення автора до померлого» [3, с. 176]. Саме ця риса публіцистичного некрологу стає в ПК підставою для висловлення окремими політиками свого ставлення до померлих, зокрема на оцінному, негативному рівні. С. Т. Шабат-Савка пов'язує з оцінною семантикою висловлень явище авторизації, що вказує на оцінку з боку мовця та передбачає реалізацію інтенцій «аксіологічного вияву», що «передають індивідуально-оцінне ставлення до побаченого чи почутого» [4, с. 121].

І хоч в некрологах за правилами мовленнєвого етикету повинні переважати позитивні оцінки, трапляються випадки й реалізації інтенцій з негативною оцінкою. Так, вбивство скандально відомого політика та журналіста О. Бузини стало інформаційним приводом для некрологу, написаного іншим відомим політиком І.

Фаріон: *Вбито дегенерата Бузину. Можливо, ця раптова смерть хоч якось нейтралізує бруд, розлитий тим покидьком. Таких не переконують. Такі приходять у світ, щоб ми очищалися від ментального мулу і творили духовну вертикаль. Такі йдуть в каналізацію історії. Їх прізвиська потім деантропонімізуються. Хоч у цьому випадку деантропонімізація була від початку. Бузина – чортячий виродок. Морок йому і забуття* (Некролог на смерть О. Бузини, І. Фаріон, 2015). Цей некролог є виявленням вербальної агресії, він містить оцінні лексеми на позначення померлого (*дегенерат, покидьок, чортячий виродок*), приниження та образи на адресу політика. Образність публіцистичного некрологу уможлиблює реалізацію стратегії дискредитації в ПД через метафоризацію. Л. В. Завальська зазначає, що вербальна агресія – це «така мовленнєва поведінка, що передбачає одновекторну комунікацію без врахування мовленнєвої діяльності інших комунікаторів, проте скеровану на приниження співрозмовників в агресивній формі» [1, с. 437]. Комунікативна стратегія дискредитації загалом не характерна для ритуальних текстів, зокрема для некролога, навпаки – образ померлого політика має бути оптимізованим, проте навіть цей МЖ зазнав в українському ПД певних трансформацій. Переважна монологічність стратегії дискредитації зумовлює її використання в ритуальних МЖ, однак в цьому випадку «працює» й на нівелювання стратегії самопрезентації, оскільки, висловлюючи образи на адресу людини, яка не може на них відповісти, характеризує мовця з негативного боку. Проте прагматична настанова на оптимізацію політичного некролога має глибоке ритуальне коріння, тому що про померлих не було прийнято говорити погано, навіть якщо вони на це заслуговували. Таке ставлення передбачає й відповідну етикетну поведінку у зв'язку з ритуалом смерті та поховання, сакральність якого ґрунтується на міфологічній свідомості людини.

Однак у ПД переважає не МЖ некрологу, а співчуття, який певним чином відрізняється, оскільки побудований на розширенні обов'язкової формули кондолеанса, тобто жанр є вербальним втілення фрази співчуття. При цьому інформативна частина як окремий структурний компонент відсутня, а факт смерті зазначено в межах ритуальної частини, напр.: *З глибоким сумом ми сприйняли звістку про смерть президента ЄНП Вільфреда Мартенса. Пішов з життя видатний європейський політик, лідер, чесна і благородна людина. Знаємо, що саме таким його пам'ятатиме родина, колеги, численні друзі та знайомі. Це гірка непоправна втрата для Європи, європарламенту та всіх, хто особисто знав пана Мартенса. Висловлюємо глибоке співчуття родині та колегам Вільфреда Мартенса з приводу тяжкої втрати. Світла пам'ять про Вільфреда Мартенса залишиться у наших серцях* (Співчуття у зв'язку зі смертю В. Мартенса, Народний Рух України, 2014). У співчутті переважають ритуальні мовні формули, що багаторазово повторюються. Перформативність ритуальних текстів тут виражено через мовленнєвий акт співчуття (*співчуваємо, висловлюємо співчуття*), а також через етикетні формули «Світла пам'ять» та «Залишиться в наших серцях». Обов'язковим елементом ритуального характеру є й зазначення емоційного стану мовця з приводу смерті, тому що скорбота є етикетним виявом комунікативної поведінки в траурних ситуаціях.

За обсягом МЖ співчуття невеликий, на структурному рівні він містить такі елементи: звертання до адресата (факультативний елемент, співчуття може бути безадресним), кондолеанс, стисла позитивна характеристика діяльності померлого

(однією – двома фразами) й завершення дублюванням кондолеансу та етикетними мовними формулами, напр.: *Ваше Блаженство! З глибоким сумом висловлюю Вам і всім вірним Української греко-католицької церкви щирі співчуття у зв'язку з кончиною Його Святості Папи Римського Іоанна Павла II. Із земного життя пішла особа, яка була моральним авторитетом для мільйонів людей та духовним символом епохи. Активна діяльність Святійшого Отця значною мірою вплинула на історичні події, що відбулися у країнах Східної Європи, сприяла боротьбі за свободу і демократію в усьому світі. Відвідуючи Україну, Іоанн Павло II надихнув наших співвітчизників почуттям глибокої віри, вразив своєю відкритістю та мудрістю. Світла пам'ять про Великого Понтифіка назавжди залишиться в наших серцях. Молюся, щоб Господь упокоїв душу Святійшого Іоанна Павла II* (Співчуття у зв'язку зі смертю Папи Римського Іоанна Павла II кардиналу Л. Гузару, В. Ющенко, 2005). У цьому тексті кондолеанс є ініціальним елементом, основна частина містить характеристику діяльності Папи Римського з обов'язковим зазначенням значущості померлої людини для соціуму (*моральний авторитет, духовний символ епохи*), завершується ритуальними траурними фразами.

Співчуття як МЖ має писемну форму, оприлюднюється через ЗМІ та/або надсилається особисто адресату. Іntenцією співчуття є не лише виконання прийнятих у суспільстві норм та правил, а й підтримання власного іміджу як емоційного та уважного політика, тому відсутність вербальної реакції на смерть соціально значущої особи стає показником відірваності політика від народу. Зважаючи на це, прес-служба Президента України оприлюднює співчуття у випадку смертей відомих осіб, напр.: *Жахлива передчасна втрата. Розум відмовляється приймати те, що сталося... Запитуєш – чому?! В наших серцях Андрій Кузьменко з його гумором та прагненням жити й творити для всіх нас залишиться назавжди. Царство тобі Небесне. Сьогодні ввечері буду слухати «Скрябін»* (Співчуття у зв'язку з трагічною загибеллю А. Кузьменка (Кузьми), П. Порошенко, 2015). Співчуття є менш клішованим текстом, ніж некролог, тому допускає актуалізацію чинника мовця, висловлення його ставлення через емоційно-експресивну лексику. Політик-мовець тут постає не як вираження певної соціальної ролі, а як звичайна людина, якій властиві переживання, емоційна реакція, співчуття. МЖ співчуття наближає політика до народу, характеризує його людяність та небайдужість, – це потужний засіб створення іміджу політика.

При цьому інформаційним фактом, через який створюють співчуття, не завжди є смерть конкретної людини, це також можуть бути трагічні події в житті народу або інших держав, що мали фатальні наслідки. За таких умов політики виступають з МЖ співчуття, де виражають своє ставлення до події, напр.: *Прошу Вас, шановний пане Голово, від імені українського народу та від мене особисто передати щирі співчуття сім'ям загиблих та побажання найскорішого одужання усім постраждалим* (Співчуття Голові Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпіну у зв'язку з численними жертвами та руйнуваннями, які спричинені землетрусом у провінції Юньнань, П. Порошенко, 2014). Співчуття такого типу представлені лише розширеним кондолеансом, що містить МА перформативного характеру та виражає ставлення до події та співчуття політика на адресу постраждалих. Офіційні співчуття голови держави відповідають етикетним формулам і є стислими та інформативно ненасиченими, напр.: *Від імені народу*

України та від себе особисто висловлюю щирі співчуття рідним та близьким загиблих. *Бажаю* якнайшвидшого одужання потерпілим (Співчуття Президенту Грузії Георгію Маргвелашвілі у зв'язку з трагічними наслідками поєнї у грузинській столиці Тбілісі, П. Порошенко, 2015). Перформативність мовленнєвого акту співчуття виражається через використання відповідних перформативних дієслів.

Висновки і перспективи дослідження. В українському ПД представлено МЖ, пов'язані з трагічними подіями та смертю, – некролог та співчуття, що мають спільну інтенцію, подібну структуру та зміст. *Некролог* містить факт повідомлення (смерть політика із зазначенням віку), позитивну характеристику його діяльності або стислі біографічні відомості, а завершується висловленням співчуття рідним і близьким. Саме прикінцева частина має етикетний характер і передає ритуальну настанову – реагування на смерть людини, що завжди супроводжувалося певним обрядом, ритуальними діями. *Співчуття* побудовано на розширенні обов'язкової формули кондолеанса, при цьому інформативна частина як окремий структурний компонент відсутня. У співчутті переважають ритуальні мовні формули, що багаторазово повторюються. Іntenцією співчуття є не лише виконання прийнятих у суспільстві норм та правил, а й підтримання власного іміджу як емоційного та уважного політика.

Література

1. *Завальська Л. В.* Вербальна агресія в українській політичній комунікації (на матеріалі політичних ток-шоу) / Л. В. Завальська // *Одеська лінгвістична школа : координати сучасних пошуків : [колективна монографія]. – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 437–447.*
2. *Кассирер Э.* Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // *Антология культурологической мысли. – М. : Изд-во РОУ, 1996. – С. 204–209.*
3. *Кривонос А. Д.* PR-текст в системе публичных коммуникаций / А. Д. Кривонос. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
4. *Шабат-Савка С. Т.* Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.
5. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса : [монографія] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

Л. И. Стрий,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра прикладной лингвистики

НЕКРОЛОГ И СОЧУВСТВИЕ КАК РЕЧЕВЫЕ ЖАНРЫ РИТУАЛЬНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена исследованию ритуальных жанров украинского политического дискурса – некролога и сочувствия. Определено понятие политического ритуала и выделены основные речевые жанры ритуального характера. Проанализированы некролог и сочувствие как основные речевые формы

репрезентации ритуальных действий в ситуации смерти политических или культурных деятелей.

Ключевые слова: политический дискурс, политический ритуал, речевой жанр, некролог, сочувствие.

L. I. Striy,

Odessa National I. I. Mechnikov University,

Department of Applied Linguistics

OBITUARIES AND CONDOLENCES AS GENRES BROADCASTING RITUAL POLITICAL DISCOURSE

The article studies the ritual genres of Ukrainian political discourse related to the tragic events in the life of politicians – obituary and condolences. Author determined the concept of political discourse and political communication within the implementation of the magical functions of language. The concept of political ritual and singled out the main ritual speech genres. Sending major ritual genres of political discourse and created their own political typology of ritual genres. Analyzed obituary and condolences speech as the main form of representation of ritual death in a situation of political or cultural figures. The expediency of preparation and implementation of ritual genres in political communication in order to improve image performance policy. Determined linguistic tools used in ritual genre of political discourse and demarcated nations based obituary and compassion that characterized the structural and semantic level. Analyzed ritual genres, initiated the creation of which is a collective political actors. and individual policies. Grounded prepared texts and ritual nature of fatic character. Illustrated text fragments ritual genres, operating in the Ukrainian political discourse.

Key words: political discourse, political ritual, speech genre, obituary, condolences.